

Kamienie milowe średniowiecznej architektury sakralnej

- [Kamienie milowe średniowiecznej architektury sakralnej](#)

Ważne daty

- 313 r.** – zgoda Konstantyna Wielkiego na wyznawanie chrześcijaństwa,
- 330 r.** – przeniesienie stolicy Cesarstwa Rzymskiego do Konstantynopola,
- 476 r.** – upadek Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie; początek średniowiecza,
- 966 r.** – Chrzest Polski, tradycyjna nazwa przyjęcia chrztu przez Mieszka I; początek średniowiecza w Polsce,
- 1450 r.** – wynalezienie druku przez Gutenberga; umowna data końca średniowiecza,
- 1453 r.** – upadek Cesarstwa Bizantyjskiego i Konstantynopola, umowna data końca średniowiecza,
- 1492 r.** – odkrycie Ameryki; umowna data końca średniowiecza.

Scenariusz lekcji dla nauczyciela:

Źródło: online-skills, licencja: CC BY 3.0.

I. Opanowanie zagadnień z zakresu języka i funkcji plastyki; podejmowanie działań twórczych, w których wykorzystane są wiadomości dotyczące formy i struktury dzieła.

1) wykazuje się znajomością dziedzin sztuk plastycznych: malarstwa, rzeźby, grafiki, architektury (łącznie z architekturą wnętrz), rysunku, scenografii, sztuki użytkowej dawnej i współczesnej (w tym rzemiosła artystycznego); rozumie funkcje tych dziedzin i charakteryzuje ich język; rozróżnia sposoby i style wypowiedzi w obrębie dyscyplin; zna współczesne formy wypowiedzi artystycznej, wyłamujące się tradycyjnym klasyfikacjom, jak: happening, performance, asamblaż; sztuka nowych mediów;

5) charakteryzuje pozostałe środki wyrazu artystycznego, takie jak: linia, plama, faktura; wykorzystuje wskazane środki w działaniach plastycznych (kompozycjach z wyobraźni i transpozycji natury);

6) rozróżnia gatunki i tematykę dzieł w sztukach plastycznych (portret, autoportret, pejzaż, martwa natura, sceny: rodzajowa, religijna, mitologiczna, historyczna i batalistyczna); niektóre z tych gatunków odnajduje w grafice i w rzeźbie; w rysunku rozpoznaje studium z natury, karykaturę, komiks, rozumie, czym jest w sztuce abstrakcja i fantastyka; podejmuje działania z wyobraźni i z natury w zakresie utrwalania i świadomości gatunków i tematów w sztuce, stosuje w tym zakresie różnorodne formy wypowiedzi (szkice rysunkowe, fotografie zaaranżowanych scen i motywów, fotomontaż).

II. Doskonalenie umiejętności plastycznych – ekspresja twórcza przejawiająca się w działaniach indywidualnych i zespołowych.

1) w zadaniach plastycznych interpretuje obserwowane przedmioty, motywy i zjawiska, stosując środki wyrazu zgodnie z własnym odczuciem; w wyższych klasach podejmuje również próby rysunkowego studium z natury;

2) wyraża w pracach plastycznych uczucia i emocje wobec rzeczywistości, a także płynące z inspiracji muzycznych czy literackich (impresja i ekspresja); rysuje, maluje, ilustruje zjawiska i wydarzenia realne i wyobrażone (także w korelacji z innymi przedmiotami);

6) stosuje różnorodne techniki plastyczne (proste techniki graficzne, rzeźbiarskie, malarskie, elementy obrazowania cyfrowego fotograficznego i z wykorzystaniem wybranych graficznych programów komputerowych);

III. Opanowanie podstawowych wiadomości z zakresu kultury plastycznej, jej narodowego i ogólnoludzkiego dziedzictwa kulturowego.

- 1) zna dziedzictwo kulturowe najbliższego otoczenia, wymienia zabytki i dzieła architektury (historycznej i współczesnej);
- 4) wymienia, rozpoznaje i charakteryzuje najważniejsze obiekty kultury wizualnej w Polsce, wskazuje ich twórców;
- 5) rozpoznaje wybrane, najbardziej istotne dzieła z dorobku innych narodów;
- 6) rozumie i charakteryzuje na wybranych przykładach z różnych dziedzin pojęcie stylu w sztuce.

Nauczysz się

określać ramy czasowe i wskazywać podstawowe cechy średniowiecza;

wyjaśniać pojęcie architektury sakralnej;

wskazywać podstawowe cechy architektury romańskiej i gotyckiej;

wskazywać znaczenie i funkcje sakralnych budowli średniowiecznych;

stosować ze zrozumieniem podstawowe terminy związane ze średniowieczną romańską architekturą sakralną.

Średniowiecze

Średniowiecze, nazywane także wiekami średnimi, to okres pomiędzy starożytnością a renesansem. Umownie za początek średniowiecza przyjmuje się upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego (w 476 roku n.e.). W Polsce rozpoczęło się wraz z przyjęciem chrztu przez Mieszka I, czyli w 966 roku. Okres ten trwał w Europie ponad dziesięć stuleci.

Określenie średniowiecze wprowadziły późniejsze pokolenia, które uważały, że wyszły z wieków ciemnych ku nowej epoce, zarzucając poprzednikom odejście od wartości starożytnych, ciemnotę i zacofanie. Średniowiecze to także wieki średnie, po łacinie *medii aevii*, czyli czas, jaki według ludzi epoki upływał pomiędzy pierwszym a drugim przyjściem Chrystusa na ziemię. Ludzie żyjący w wiekach średnich mieli własną wizję Boga, świata i człowieka, przy czym w centrum zainteresowania był Stwórca świata, byt o nieograniczonej władzy i wszechmocny. Myśl o osiągnięciu nieba była jedynym właściwym celem egzystencji człowieka, przekonanego o tym, że żyje w czasach między narodzeniem Chrystusa a Sądem Ostatecznym. Stąd w architekturze szczególną rolę pełniła murowana, związana z Kościołem architektura sakralna.

Początkowo chrześcijanie spotykali się na nabożeństwa w domach prywatnych, zwanych domus ecclesiae, potem specjalnych budynkach jak ten w Dura Europos, w którym znajdowała się izba chrzcielna – baptysterium i sala nabożeństw. Zmarłych w Rzymie czczono w podziemnych salach, połączonych korytarzami zwanych katakumbami, w których dokonywano pochówku chrześcijan zmarłych śmiercią naturalną lub zabitych za wiarę. Gdy w 313 roku chrześcijaństwo za sprawą Konstantyna Wielkiego stało się równoprawną religią (uznano to w tzw. Edykcje Mediolańskim) rozpoczęto budowę kościołów fundowanych przez cesarza i jego matkę Helenę. W I połowie IV wieku po Chrystusie powstały między innymi **bazyliki**, np. bazylika św. Piotra na Watykanie i bazylika św. Jana na Lateranie czy bazylika Grobu Pańskiego w Jerozolimie.

Kliknij w zamieszczone poniżej zdjęcia, a dowiesz się, którą z wymienionych bazylik przedstawia.

Współczesna bazylika Grobu Pańskiego w Jerozolimie.

Pierwsza bazylika, wybudowana z polecenia cesarza Konstantyna, została zniszczona przez Persów w VI wieku.

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DfEbtmkh0>

Źródło: online skills, licencja: CC0.

Współczesna bazylika Świętego Piotra na Watykanie

Bazylika ufundowana przez cesarza Konstantyna została wyburzona na początku XVI wieku z powodu złego stanu technicznego i zagrożenia zawaleniem.

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DfEbtmkh0>

Michał Anioł, Giovanni Lorenzo Bernini, Rafael Santi (architekci), Współczesna bazylika Świętego Piotra, 1626, Watykan, online-skills, CC BY 3.0

Bazylika św. Jana na Lateranie.

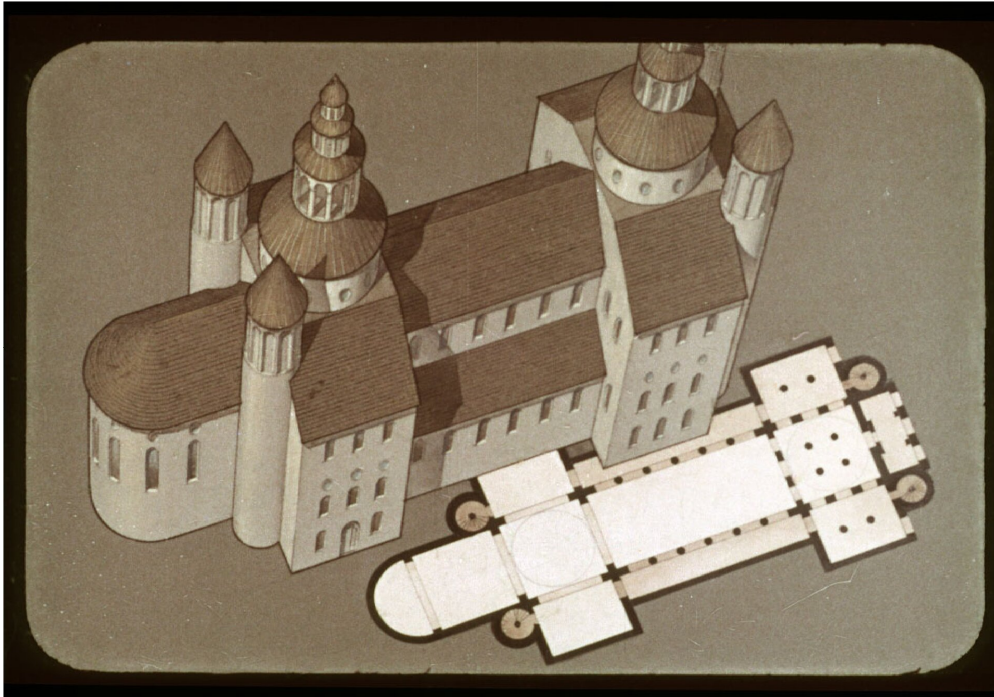
Na przestrzeni wieków bazylika była kilkakrotnie odbudowywana (między innymi z powodu trzęsienia ziemi i pożarów) oraz rozbudowywana.

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DfEbtmkh0>

Źródło: online skills, licencja: CC BY 3.0.

W VI wieku zaczęto wznosić kościoły w duchu bizantyjskim, np. kościół San Vitale w Rawennie czy zbudowaną pomiędzy 532 a 537 rokiem bazylikę Hagia Sophia w Konstantynopolu, zaprojektowaną przez Antemiusza z Trales i Izydora z Miletu. Do rozkwitu sztuki doszło za Karola Wielkiego, dążącego do odnowienia Cesarstwa. Centrami kultury były wielkie opactwa, takie jak np. St. Gallen leżące w dzisiejszej Szwajcarii. Od jego imienia sztuka przedromańska, rozwijająca się na terenie cesarstwa, nazywana jest sztuką

karolińską. W tym czasie powstało wiele ważnych zabytków architektury, jak na przykład kaplica w Akwizgranie czy kościół w Saint-Riquier, zwany Centulą, będący zapowiedzią romańskiej architektury sakralnej XI w.

Źródło: Piotr Birecki, licencja: CC0.

W 999 roku strach padł na wielu mieszkańców Europy, którzy obawiali się, że za rok na Ziemię wróci Jezus i rozpocznie się Sąd Ostateczny. Wtedy wszyscy grzesznicy zostaną zepchnięci do piekła albo do innego miejsca wiecznego potępienia, jaką miała być paszcza Lewiatana. Był to potwór morski, kilkukrotnie wspominany w Biblii, który miał pochłoniąć wszystkich grzeszników. Wierzano, że papież Sylwester I uwięził w 317 r. Lewiatana w podziemiach Lateranu. Proroctwa Sybilli zapowiadały, że gdy zostanie on wypuszczony, dokona niewyobrażalnych zniszczeń na Niebie i Ziemi. Uważano, że zbliża się wypełnienie wizji końca świata opisanego w Apokalipsie wg św. Jana i bano się, że papież Sylwester II, uważany za czarnoksiężnika (choć był matematykiem) wypuści Lewiatana na wolność. Gdy tak się nie stało i minęła ostatnia noc 999 r., a świat się nie skończył, ludzie zaczęli się cieszyć Nowym Rokiem. I ta radość trwa do dziś. A Sylwester II udzielił ludzkości swego błogosławieństwa. Gdy zbliżał się rok 2000, obawiano się bardziej awarii komputerów niż końca świata.

Gdy minął rok 1000 i ludzie przestali obawiać się końca świata, a papież udzielił słynnego błogosławieństwa *Urbi et Orbi*, przystąpiono do budowy wielu nowych kościołów. Pierwsze budowle związane są z cesarzami niemieckimi Ottonami. To oni, chcąc przywrócić dawną potęgę cesarstwa rzymskiego, fundowali wiele ważnych dla kultury europejskiej dzieł sztuki. Ich panowanie i powstające wtedy zabytki architektury, malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego nazywamy renesansem ottońskim.

Kliknij w fotografię, a dowiesz się, który z głównych zabytków architektury ottońskiej przedstawia ilustracja.

Kościół św. Michała w Hildesheim.

Zbudowany w latach 1010-1020 pod kierownictwem opata Bernwarda, uważanego za patrona historyków sztuki.

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DfEbtmkh0>

Źródło: online skills, licencja: CC BY 3.0.

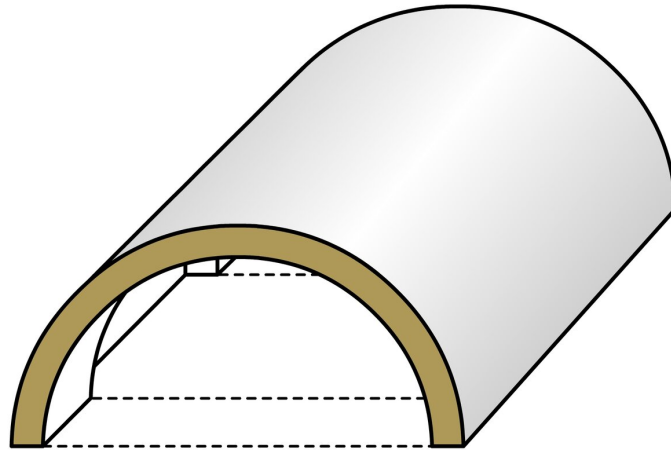
Europejskie kamienie milowe architektury romańskiej

Romańska architektura sakralna rozwijała się od początku XI do połowy XIII w., po ponownym zainteresowaniu sztuką starożytnego Rzymu (stąd nazwa stylu, pochodząca od łacińskiego słowa *romanus*, czyli rzymski). Starala się naśladować (ale nie kopiować) wzory sztuki rzymskiej.

Charakterystyczne cechy stylu romańskiego:

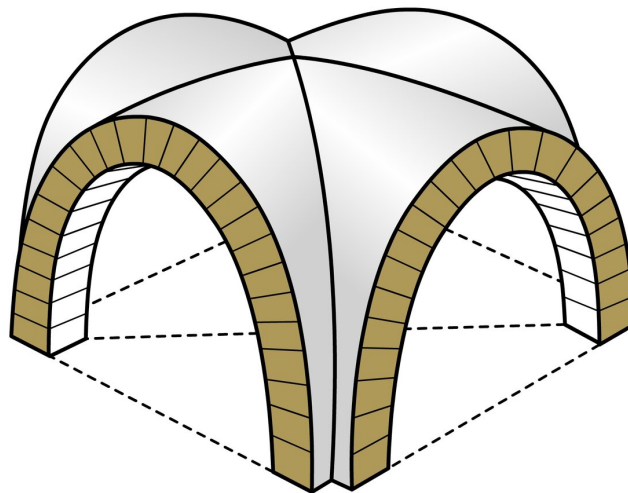
- budowla jest surowa, ciężka, monumentalna, zbudowana z prostych brył geometrycznych,
- poszczególne części przestrzeni są wyraźnie od siebie oddzielone, np. różnicami wysokości, rzędami kolumn, łukami,
- **prezbiterium** jest zakończone półkolistą **absydą**, która znajduje się od strony wschodniej,
- wznosząc budynek zastosowano masywne ściany, z małymi oknami zamkniętymi półkolistymi łukami. Ściany te niosły **sklepienia kolebkowe**, lub **sklepienia krzyżowe**.

SKLEPIENIE KOLEBKOWE

Źródło: online-skills, licencja: CC BY 3.0.

SKLEPIENIE KRZYŻOWE

Sklepienie krzyżowe, online-skills, CC BY 3.0

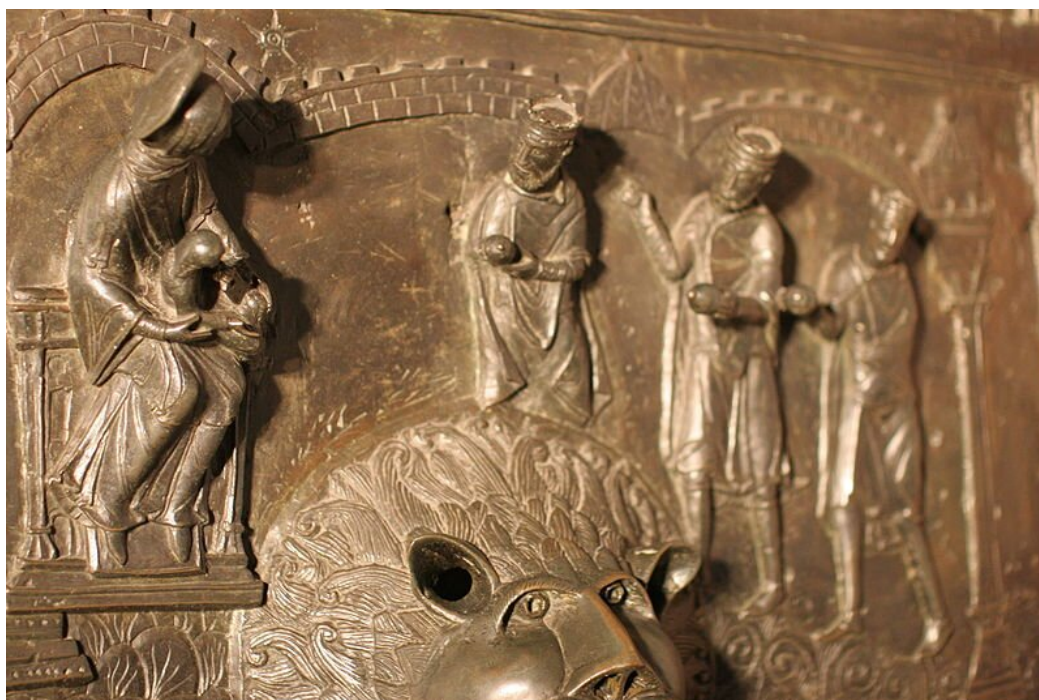
Ideą architektury romańskiej było przekazywanie prawd wiary. Kościoły zdobiono przede wszystkim płaskorzeźbą, którą umieszczano głównie na portalach (stąd jej określenie rzeźba portalowa) i na kapitelach kolumn. Pełniła ona funkcję dydaktyczną i poznawczą, rolę tzw. [biblii pauperum](#). Portale i ich dekoracje rzeźbiarskie były rodzajem żywego, obrazowego podręcznika przybliżającego ludziom nieumiejącym czytać treści biblijne oraz żywoty świętych.

Obejrzyj przykład biblii pauperum na niżej zamieszczonej fotografii, ilustrującej drzwi znajdujące się obecnie w katedrze Najświętszej Marii Panny w Hildesheim, zwane Drzwiami Bernwarda (od imienia fundatora) lub Drzwiami z Hildesheim. Na lewym skrzydle drzwi umieszczono wybrane wątki ze Starego Testamentu, na prawym – z Nowego Testamentu.

Klikając w ilustrację w zaznaczonym punkcie możesz zobaczyć detal dzieła, przedstawiający scenę pokłonu Trzech Króli.

1

Kościół w Cluny

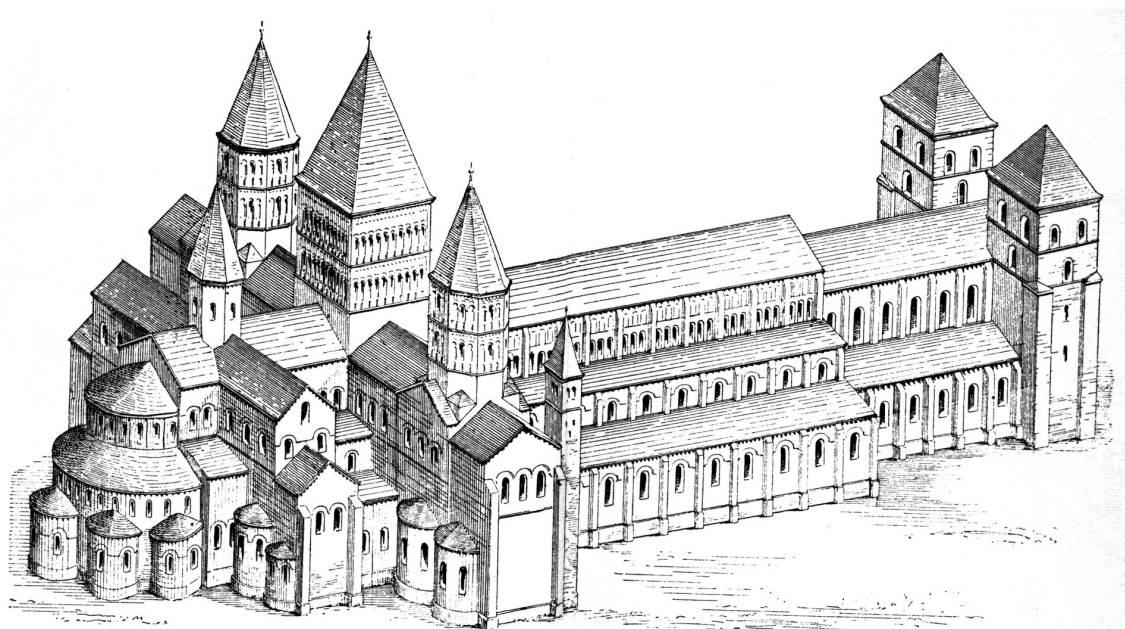
Do najpiękniejszych kościołów europejskich, które zachowały się niemal w niezmienionym stanie do dziś, zaliczamy katedrę w Spirze, opactwo Maria Laach, katedrę w Autun czy katedrę Vézalay.

Za największy klasztor, jaki kiedykolwiek zbudowano w Europie Zachodniej, uważa się Opactwo św. Piotra i Pawła w Cluny. Przeczytaj tekst o nim. Dla jego lepszego zrozumienia przypomnij sobie pojęcie: „[prezbiterium](#)” i zapoznaj się z terminami: „[transept](#)” oraz „[nawa](#)”.

Kościół w Cluny we Francji, który dziś już nie istnieje, to jeden z największych kościołów romańskich w Europie. Należał do opactwa, które założono w 910 r. Od tego czasu trwała budowa kościoła i budynków klasztornych oraz następowały kolejne ich przebudowy, które sprawiły, że w XII wieku świątynia i cały zespół otaczających ją budowli, stanowiły największy klasztor Europy Zachodniej. Pierwszy kościół nazywany Cluny I konsekrowano w 927 r., ale wkrótce okazał się on za mały. Nowy, czyli Cluny II rozpoczęto budować w 955 r., ale i ta świątynia okazała się za mała jak na potrzeby mnichów i przybywających do opactwa pielgrzymów. Trzeci kościół, a więc Cluny III, niezwykle okazały, okazał się już wystarczający, stając się symbolem duchowej pobożności ówczesnych braci i pątników oraz materialnej siły opactwa. To Cluny stało się ośrodkiem reform zakonnych, dając duchowy impuls wyprawom krzyżowym, zwanym krucjatami. Nowy kościół zaprojektowali mnisi Gauzon i Hezelon. Powstała okazała, pięcionawowa bazylika z dwoma transeptami i promieniście wzniesionymi kaplicami wokoło [prezbiterium](#). Od zachodu wzniesiono dwie wieże. Kościół osiągnął niesamowite, jak na owe czasy, rozmiary. Jego długość wyniosła blisko 190 m, a wysokość nawy głównej sięgnęła 29 m (czyli do środka zmieścilibyśmy pewnie blok mieszkalny, który ma 10 pięter). Niestety, w czasach rewolucji francuskiej ten wspaniały budynek niemal całkowicie rozebrano.

Polecenie 1

Obejrzyj rycinę prezentującą kościół opactwa w Cluny III w czasie jego największego rozkwitu. Na przykładzie tego kościoła wypisz przynajmniej trzy najważniejsze cechy architektury romańskiej:

2. CLUNY (NO).

Źródło: online-skills, licencja: CC0.

Inna wersja zadania

W Polsce architektura romańska pojawiła się na przełomie XI i XII w. W tym stylu budowano niewielkie kościoły na planie zbliżonym do koła zwanymi **rotundami** oraz kościoły bazylikowe. Do najśłynniejszych polskich kościołów romańskich zaliczamy kościół św. Andrzeja w Krakowie, opactwo benedyktyńskie w Tyńcu pod Krakowem, opactwo cysterskie w Wąchocku oraz archikolegiatę w Tumie pod Łęczycą.

Źródło: Piotr Birecki, licencja: CC0.

Źródło: Piotr Birecki, licencja: CC0.

Ćwiczenie 1

Powyżej widzisz zdjęcia dwóch kościołów - w Tumie pod Łęczycą oraz nad Laacher See. Przypatrz się, z jakich brył geometrycznych zbudowano kościoły. Pamiętaj, że budowle wznoszono na takich bryłach jak: ostrosłup, prostopadłościan, graniastosłup, walec, stożek, kula, półkula, półwalec, półstożek.

Czy kościoły zbudowane są z tych samych brył?

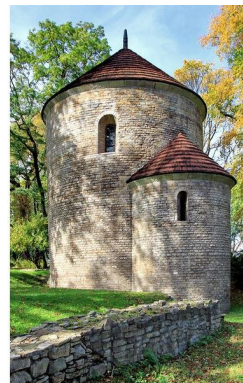
Nie

Tak

Ćwiczenie 2

Poniżej zamieszczono zdjęcia dwóch budowli wybudowanych w stylu romańskim. Zaznacz to, które przedstawia rotundę.

Inna wersja zadania

Ćwiczenie 3

Zaznacz te zdjęcia kościołów, na których widoczna jest absyda.

☐☐☐☐

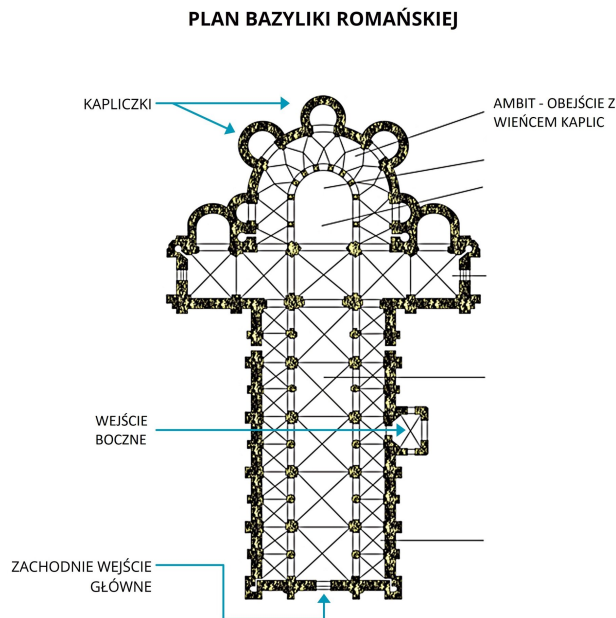
Inna wersja zadania

Kościół romański

Kościół romański zakładany był z reguły na ściśle określonym planie, który musiał odpowiadać funkcji budynku. Duże kościoły były najczęściej kościołami pielgrzymkowymi, które przyciągały pielgrzymów świętymi relikwiami, stąd wznoszono je jako okazałe trójnawowe bazyliki z dużym chórem zdolnym pomieścić konwent braci zakonnych oraz z **ambitem** – obejściem umożliwiającym pielgrzymom zbliżenie się do relikwii. Do ambitu dobudowywano też kaplice w układzie promienistym, aby w nich można było odprawiać równolegle dodatkowe msze święte. Kościoły na południu Francji budowano z kolei na planie krzyża greckiego, wzorując się na włoskiej bazylice św. Marka w Wenecji. W tym wypadku zastępowano sklepienia kopułami (jak w kościele Saint Front w Périgueux zbudowanym w latach 1125–1150). Najprostszym planem był plan, w którym jednemu przęsłu nawy głównej odpowiadały dwa przęsła nawy bocznej.

Ćwiczenie 4

Przypomnij sobie znaczenie pojęć: „prezbiterium”, „transept”, „nawa”, „absyda”, a następnie umieść na planie odpowiednie elementy architektoniczne.

prezbiterium

nawa główna

nawa boczna

transept

absyda

Inna wersja zadania

Ćwiczenie 5

Zaznacz zdania prawdziwe.

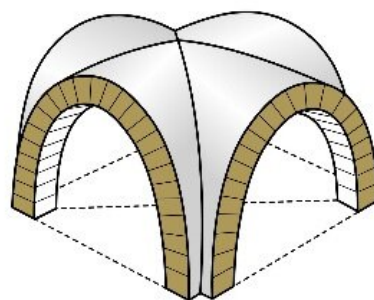
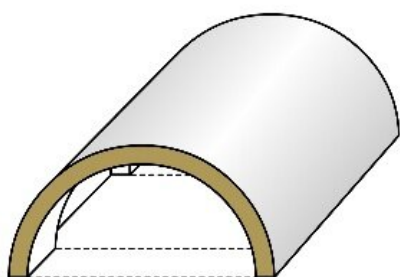
☐ Styl romański nawiązuje do sztuki starożytnego Egiptu.

☐ Budowle romańskie złożone są z prostych brył - prostopadłościanów, walców, ostrosłupów.

☐ Terminy średniowiecze i wieki średnie oznaczają to samo.

Ćwiczenie 6

Nazwij podane sklepienia.

Inna wersja zadania

Ćwiczenie 7

Wskaż fotografię, na której widoczna jest Archikolegiata NMP i św. Aleksego w Tumie.

Inna wersja zadania

Polecenie 2

Odnajdź w przewodniku, na mapie lub w bezpośrednim otoczeniu najbliższy Twego miejsca zamieszkania kościół romański. Znajdź przynajmniej 3 cechy świadczące o tym, że kościół ten można zakwalifikować do tego stylu. Możesz wspomóc się zamieszczonym w Internecie wykazem zabytków architektury romańskiej z uwzględnieniem ich lokalizacji w poszczególnych województwach (szukaj hasła: Szlak Romański w Polsce).

Swój wybór skonsultuj z nauczycielem.

Najbliżej mojego miejsca zamieszkania jest romański kościół:

Kościół ten jest kościołem romańskim, ponieważ:

Słownik pojęć

Ambit

w prezbiterium kościoła wąskie przejście umożliwiające wiernym przejście wokoło ołtarza głównego lub dojście do przylegających do niego kaplic bocznych, zwanych promienistymi (otaczającymi prezbiterium).

Absyda

(inaczej: apsyda) – składowa bryła kościoła zaczerpnięta z architektury rzymskiej, miejsce ustawienia ołtarza. Otwarte do wnętrza świątyni pomieszczenie zbudowane na planie półkola, półelipsy lub wieloboku. Zdobione często malowidłami lub mozaikami.

Biblia pauperum

z języka łacińskiego Biblia ubogich. Choć termin ten odnosi się do pozbawionych ilustracji ksiąg rękopiśmiennych zawierających cytaty z Biblii przeznaczone dla niższego kleru, to w potocznym znaczeniu są to rzeźby, malarstwo ścienne i tablicowe, którym przypisuje

się funkcje dydaktyczne. Ich podstawowym zadaniem miało być przekazanie ludziom niepiśmiennym treści religijnych.

Bazylika

w architekturze starożytnej budowla urzędowa lub hala handlowo-sądowa. Wewnątrz podzielona kolumnadami na trzy lub pięć naw. W architekturze chrześcijańskiej kościół wzorowany na budowlach antycznych wznoszony najczęściej na planie prostokąta, z nawą poprzeczną zwaną narteksem i nawami zakończonymi absydami.

Nawa

może być główna lub boczna, to część kościoła pomiędzy prezbiterium a kruchtą (przedsionkiem kościoła), przeznaczona dla wiernych. Kościoły w zależności od liczby naw mogą być od jedno- do siedmionawowe. Nawa główna jest zazwyczaj szersza od bocznych. Nawy wewnątrz kościoła wydziela się kolumnami, słupami lub filarami.

Portal

ozdobne obramienie wejścia do budynku sakralnego lub świeckiego. Dekoracje tworzą rzeźby i elementy architektoniczne. W portalu mieści się m.in. tympanon zdobiony rzeźbą figuralną (np. sceną Sądu Ostatecznego).

Prezbiterium

inaczej chór, chór mniejszy; przeznaczona dla duchowieństwa część kościoła przylegająca do nawy głównej zazwyczaj od strony wschodniej, wydzielona podwyższeniem, często balustradą z tralkami i łukiem tęczowym. Prezbiterium zamknięte jest ścianą prostą, półkolistą lub wieloboczną albo absydą.

Rotunda

w architekturze budowla centralna na rzucie koła, mająca wewnątrz najczęściej jedno pomieszczenie kryte kopułą lub dachem ostrosłupowym. Czasem otoczona kolumnadą lub otwierająca się kolumnadą na zewnątrz.

Sklepienie kolebkowe

inaczej zwane beczkowym, w kształcie połowy leżącego walca, przeciętego wzdłuż płaszczyzny poziomej walca (o przekroju półkola). Kolebka sklepienia jest oparta na podłużnych ścianach nawy głównej lub naw bocznych kościoła. Wzmacniane półkolistymi, kamiennymi żebrami zwanymi gurtami.

Sklepienie krzyżowe

sklepienie zbudowane na planie kwadratu z dwóch przenikających się pod kątem prostym sklepień kolebkowych, z których pozostawiono górne części sklepień. Podpierane w narożach kwadratu na czterech filarach lub na słupach.

Transept

nawa poprzeczna względem nawy głównej, wznoszona pomiędzy prezbiterium a nawą główną i nawami bocznymi w korpusie kościoła.

Słownik pojęć został opracowany na podstawie:

sjp.pwn.pl

Galeria dzieł sztuki

Źródło: online skills, licencja: CC BY 3.0.

Źródło: online skills, licencja: CC BY 3.0.

Źródło: online skills, licencja: CC BY 3.0.

Źródło: online skills, licencja: CC BY 3.0.

Źródło: Piotr Birecki, licencja: CC0.

Źródło: Piotr Birecki, licencja: CC0.

Bibliografia

David Watkin, *Historia architektury zachodniej*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 2006.

Georges Duby, *Czasy katedr. Sztuka i społeczeństwo 980-1420*, wyd. I, Warszawa 1986, wyd. III, Warszawa 2002.

Tadeusz Broniewski, *Historia architektury dla wszystkich*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1990.